

Shrnutí konference

25.–26. května 2004 se v Senátu Parlamentu ČR uskutečnil v rámci oslav 10. výročí Mezinárodního roku rodiny V. ročník mezinárodní konference o rodinné politice s názvem „*Rodina z perspektivy dětí – chudoba jako objektivní a subjektivní problém*“. Zahraniční i domácí přednášející patří k předním odborníkům na demografii, sociální práci, ekonomii, filosofii, rodinnou politiku i právo. Pořadatelem bylo Národní centrum pro rodinu a senátní Výbor pro zdravotnictví a sociální politiku ve spolupráci s rakouským Institutem pro manželství a rodinu a bavorským Institutem pro vzdělávání dospělých a užitou sociální etiku. Časový odstup umožňuje určité shrnutí toho, co konference k vytčenému tématu přinesla.

Vymezení pojmu chudoby

Všichni přednášející se shodli na tom, že pokud hovoříme o chudobě ve střední a západní Evropě (o vlivu specifických podob konceptů rodinných politik na chudobu ve Velké Británii, Švédsku a Francii hovořil vedoucí oddělení rodinné politiky MPSV ČR Belling), nemáme na mysli v první řadě fyzické strádání. Takto pojatou chudobou je podle docentky Rychtařikové u nás ohroženo něco přes 280 tisíc dětí, což je 11,5 % nezaopatřených dětí a 8 % obyvatel, 30 % neúplných rodin a 20 % úplných rodin, které mají 3 a více dětí. Pod hranicí chudoby, kterou je výše životního minima, je podle ředitelky odboru sociální politiky ministerstva práce Kudlové u nás jen 3,3 % domácností, tj. 392 tisíc osob. Chudobou, kterou trpí u nás nezanedbatelné procento rodin, se spíše rozumí znevýhodnění všeho druhu. O této podobě chudoby hovořil profesor Chassé a profesor Sedmak, když popisovali situaci ohrožených chudobou jak v jejich ztíženém přístupu, např. k odpovídajícímu bydlení, volnočasovým aktivitám, tak k základním institucím poskytujícím práci, právo, zdravotnickou péči a vzdělání. Uvedená fakta podpořil profesor Mlčoch svým tvrzením, podle něhož považuje chudobu za vysoce subjektivní fenomén, mezinárodně téměř nesrovnatelný a v historické perspektivě závislý na „hladině aspirací“, tužeb, snů a přání, jež rodiny mají, včetně plánů na velikost rodiny. Profesor Chassé také uvažoval o rozdílném prožívání chudoby u dětí i dospělých. Zatímco dospělého člověka chudoba omezuje v jeho jednání, u dítěte ovlivňuje i jeho sociální, emocionální, kognitivní a kulturní vývoj. Tvrzení německého přednášejícího, sociálního soudce Borcherta o tom, že chudoba rodin vzniká finančním ohodnocením pouze trhem uznané práce, dává tušit, že se do takto vymezeného pojmu chudoby nepromítala chudoba duchovní, kterou trpí všichni ti, kteří svůj život prožívají pod diktátem vlastního sobectví.

Chudoba z perspektivy dětí

Při pokusu hodnotit chudobu z perspektivy dětí se vzájemně doplňoval pohled sociální i filosofický. První pohled kladl důraz na výzkumy podložené tvrzení, podle něhož nelze na situaci rodiny pohlížet jako na něco homogenního. Stejná situace může na jednotlivého člena klást různé nároky a rozdílné může být i její subjektivní prožívání. Filosofický pohled přiváděl k přesvědčení, že každý popis dané skutečnosti je jen částečný a že jeho objektivita je přímo úměrná kvalitě i četnosti různých pohledů na tutéž realitu.

Profesor Chassé doporučoval, aby dospělí respektovali perspektivu dětí a nebrali své vlastní vnímání jako měřítko při posuzování, ovlivňování a omezování jejich životního prostoru.

Další rozdílnosti při srovnávání dospělých a dětí připomněl profesor Sedmak, když charakterizoval děti jako nevinné, spontánní, otevřené a zranitelné. Podstatnou charakteristikou dětství je hravost. Ta se projevuje neúčelovou, neproduktivní činností a potřebou budovat vztahy a společenství. Pokud se takto projevuje v dnešním světě dospělý, stává se podezřelým. Profesor Sedmak vyvodil z uvedeného závěr, že nelze jednoduše zapojovat děti do světa dospělých, kteří by se naopak ani v dospělosti neměli odnaučit si hrát.

Oba odborníci se shodli na skutečnosti, že mnohdy záleží na přístupu rodičů, zda a v jaké míře budou jejich děti chudobu v rodině prožívat. Chudoba rodiny ještě nemusí znamenat chudobu dětí. V rodině nejsou rozhodující jen dostupné zdroje, ale i způsob, jakým s nimi dospělí členové zacházejí, jaké mají při jejich využívání priority. I když rodina zůstává klíčem k překonání dětské chudoby, přesto toto tvrzení nikterak nezbavuje společnost jejich povinností, které vůči rodině má.

Chudoba rodiny jako objektivní problém

Další významný okruh úvah se dotýkal požadavku na zvýšení společenské prestiže rodiny a s ním spojené odpovědi na otázku, proč jsou chudobou postihovány právě rodiny, které přinášejí při výchově dětí největší vklad do budoucnosti společnosti.

Jak připomněl profesor Mlčoch, zájem o pojem chudoby přinesla teprve společnost blahobytu (viz Amartya Sen, nositel Nobelovy ceny). Ukázalo se, že bohatství je nepřímou úměrnou velikosti rodiny. Z referátů profesora Mlčocha i soudce Borcherta je možné udělat následující závěr:

Do pojmu ekonomie původně patřilo jak vedení domu a hospodářství, tak i rodiny. Cílem ekonomie byl „správně vedený dům“. Velké sociální změny 19. století, které podnítila industrializace a urbanizace, umožnily zatím největší hospodářský rozmach. Došlo však k oddělení práce v domácnosti od práce pro společnost. V hospodářském životě začal být člověk chápán jako zásoba znalostí, dovedností a kapacit, jeho prioritou se stala směna. Důležitým prostředkem směny jsou peníze, které se postupně staly onou „záštitou pro budoucnost“, kterou bylo po dlouhá staletí potomstvo. Peněžní hospodářství začalo pronikat všemi oblastmi života společnosti. Cílem ekonomiky přestal být správně vedený dům, ale užitek. Dokonce se někdy zdá, jakoby ekonomika byla možná bez jakýchkoli morálních omezení. V tomto utilitaristickém pojetí patří práce při výchově dětí a domácí péče o rodinu pouze do neproduktivní sféry. Výsledky výchovy (lidský kapitál) nemohou projít trhem, protože jsou nesměnitelné, a proto nejsou ani společensky ohodnoceny. Rodina je v důsledku toho pouhým místem spotřeby a společenské ohodnocení práce rodičů je ve srovnání s ohodnocením ekonomicky úspěšných jednotlivců nebo bezdětných párů zanedbatelné. Na příkladu Německa je možno ukázat, že pokud ponížíme hrubý domácí produkt o spotřebu lidského kapitálu, jeho výsledný objem bude až o 34,3 % nižší oproti původnímu objemu. Pokud bychom do výpočtu zahrnuli i dopad negativního demografického vývoje, byl by hospodářský nárůst ještě nižší.

Co říci závěrem

Konference nás ujistila v přesvědčení, že chudoba rodin vede ve svých důsledcích k ohrožení celé společnosti. Současný alarmující demografický vývoj není jediným ohrožením. K tomu, aby se zmírnila chudoba rodin, bude zapotřebí nového paradigmatu ekonomie, který bude respektovat rodinu jako jeden ze zdrojů ekonomické prosperity státu.

Pokud se budeme dívat na rodinu z perspektivy dětí, nesmíme opomenout, že k dětské perspektivě patří naděje. Bude rozhodující, zda děti s nadějí spojujeme a zda se cítíme být odpovědní je k naději vychovávat. K tomu potřebujeme, aby současnost nenabízela pouze diskusi o nedostacích, ale aby se, podle slov ředitele Národního centra pro rodinu Zemana, více zamýšlela nad tím, co by dnešní rodina potřebovala. I když budou přístupy různých společenských subjektů odlišné, přece jen můžeme doufat, že některé kroky by obecně přijatelné byly. K jejich bližšímu určení měla přispět i naše konference.

Marie Oujezdská, Národní centrum pro rodinu